УДК 811.161.3'28

ЛІНГВАГЕАГРАФІЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ЛЕКСІКІ РЫБАЛОЎНАГА ПРОМЫСЛУ Ў НАЦЫЯНАЛЬНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

М.М. Макарэвіч
(Мазыр, Беларусь)

Праводзіцца лінгвагеаграфічная характарыстыка лексікі рыбалоўнага промыслу ў нацыянальнай тэрміналогіі. Прааналізаваны намінацыі з народных гаворак, якія ўключаны ў склад сельскагаспадарчай тэрміналогіі.

Разглядаемыя намі промыслы і рамѐствы (рыбалоўства, пчалярства, бондарства, ганчарства і кавальства) маюць прыблізна аднолькавую лакалізацыю на тэрыторыі Беларусі. Аднак геаграфічная шчыльнасць пашырэння кожнага асобнага промысла і рамяства мае значныя адрозненні. Аналізуемая промыславая лексіка распаўсюджана на ўсѐ й тэрыторыі Беларусі і ўваходзіць у склад усіх трох дыялектаў: паўднѐва-заходняга, паўночна-ўсходняга, а таксама сярэднебеларускіх гаворак.

Пэўная частка даследуемай лексікі ўвайшла ў склад навуковай тэрміналогіі, пры гэтым іх дыялектная прыналежнасць абумоўлена найперш тэрытарыяльным пашырэннем таго ці іншага промысла, рамяства.

Разглядаемыя промыслы і рамѐствы маюць у гэтым плане сваю спецыфіку, абумоўленую шэрагам фактараў, сярод якіх асноўны – тэрытарыяльнае пашырэнне таго ці іншага промысла, рамяства.

Спынімся на лексічным матэрыяле рыбалоўнага промыслу больш падрабязна.

Тэрытарыяльная распаўсюджанасць дыялектнай лексікі рыбалоўнага промыслу абумоўлена такім фактарам, як наяўнасць/адсутнасць водных аб'ектаў (рэк, азѐр і інш.) у той або іншай мясцовасці. У адпаведнасці з гэтым у розных дыялектах, дыялектных групах гаворак прадстаўлена розная колькасць лексічных адзінак, у тым ліку і тых, што ўвайшлі ў склад нацыянальнай навуковай тэрміналогіі.

Пры вызначэнні тэрытарыяльнай лакалізацыі выяўленай лексікі мы абапіраліся на дадзеныя, зафіксаваныя ў дыялектных слоўніках, лексічным атласе беларускіх народных гаворак, а таксама на ўласныя матэрыялы.

Для большай рэпрэзентатыўнасці фактычны матэрыял падаецца ў выглядзе табліцы.

Табліца – Тэрытарыяльная лакалізацыя дыялектнай лексікі ***рыбалоўства***

Тэрміналагічная адзінка	Дыялектная адзінка	Дыялект	Група гаворак
акунь	*акунь*	паўночна-ўсходні сярэднебеларускія	полацкая
бляшня	*бляшня*	паўднѐва-заходні	слуцкая
браднік	*браднік*	паўднѐва-заходні	мазырская
валакуша	*валакуша*	паўночна-ўсходні	полацкая
верша	*верша*	паўночна-ўсходні, паўднѐва-заходні	усх.- магілѐўская
волак	*волак*	сярэднебеларускія	
восці	*восці*	паўночна-ўсходні	полацкая
вугор	*вугор*	ва ўсіх дыялектах	ва ўсіх групах
вуда	*вуда*	паўночна-ўсходні сярэднебеларускія	полацкая
вудзільна	*вудзільна*	сярэднебеларускія	
галавень	*галавень*	паўночна-ўсходні сярэднебеларускія	полацкая
грузіла	*грузіла*	паўднѐва-заходні	мазырская
джгір	*джгір*	паўднѐва-заходні	слуцкая
ѐрш	*ѐрш*	ва ўсіх дыялектах	ва ўсіх групах
жабры	*жабры*	ва ўсіх дыялектах	ва ўсіх групах
жывец	*жывец*	паўночна-ўсходні	полацкая віцебская
карась	*карась*	паўднѐва-заходні паўночна-ўсходні сярэднебеларускія	мазырская полацкая
карп	*карп*	паўднѐва-заходні	гродз.-баранавіц.

МГПУ им. И.П.Шамякина

		паўночна-ўсходні	полацкая
кляваць	*кляваць*	паўднѐ ва-заходні паўночна-ўсходні	слуцкая мазырская полацкая
кляпец	*кляпец*	паўднѐ ва-заходні	слуцкая
краснапѐрка	*краснапѐрка*	паўночна-ўсходні	полацкая
кручок	*кручок*	паўночна-ўсходні паўднѐ ва-заходні сярэднебеларускія	полацкая гродз.-баранавіц.
лешч	*лешч*	паўночна-ўсходні паўднѐ ва-заходні	полацкая віцебская мазырская
матня	*матня*	 паўднѐ ва-заходні	гродз.-баранавіц. мазырская слуцкая
мянтуз	*мянтуз*	ва ўсіх дыялектах	ва ўсіх групах
невад	*невад*	паўночна-ўсходні	віцебская, полацкая
нераст	*нераст*	ва ўсіх дыялектах	ва ўсіх групах
нераставаць	*нераставаць*	ва ўсіх дыялектах	ва ўсіх групах
падсачак	*падсачак*	сярэднебеларускія	
паплавок	*паплавок*	паўночна-ўсходні	полацкая віцебская
піскун	*піскун*	паўночна-ўсходні	полацкая віцебская
плаўнік	*плаўнік*	сярэднебеларускія	
плотка	*плотка*	паўночна-ўсходні паўднѐ ва-	полацкая усх.- магілѐўская мазырская
пячкур	*пячкур*	паўднѐ ва-заходні сярэднебеларускія	слуцкая
рыбалоў	*рыбалоў*	паўночна-ўсходні	віцебская усх.-магілѐўская
сазан	*сазан*	паўднѐ ва- заходні	гродз.-баранавіц. полацкая
сом	*сом*	паўночна-ўсходні паўднѐ ва-заходні сярэднебеларускія	полацкая мазырская гродз.-баранавіц. палеская
стронга	*стронга*	сярэднебеларускія	
стынка	*стынка*	паўднѐ ва- заходні	гродз.-баранавіц. полацкая
судак	*судак*	паўднѐ ва- заходні	мазырская полацкая
сцерлядзь	*сцерлядзь*	паўднѐ ва-заходні	слуцкая
уюн	*уюн*	ва ўсіх дыялектах	ва ўсіх групах
чахонь	*чахонь*	паўднѐ ва-заходні сярэднебеларускія	слуцкая
шчупак	*шчупак*	ва ўсіх дыялектах	ва ўсіх групах
яжгур	*яжгур*	паўночна-ўсходні	полацкая
язь	*язь*	паўночна-ўсходні сярэднебеларускія	полацкая
ялец	*ялец*	сярэднебеларускія	

МГПУ им. И.П.Шамякина

Аналіз тэрытарыяльнай лакалізацыі ўключаных у навуковую тэрміналогію промыслававых адзінак дыялектнага паходжання дазваляе зрабіць наступныя вывады:

1. Сярод выяўленых адзінак да паўночна-ўсходняга дыялекту адносіцца 41,4% лексем (*валаку́ша, піску́н, яжгу́р* і інш.), да паўднѐва-заходняга – 32,7% лексем (*бляшня́, брадні́к, кляпе́ц* і інш.), у склад толькі сярэднебеларускіх гаворак уваходзяць 25,9% лексем (*во́лак, плаўні́к, стро́нга* і інш.).

2. Промыславая тэрміналогія з галіны рыбалоўства сфарміравана пераважна на аснове паўднѐва-заходніх і паўночна-ўсходніх гаворак (74,1% ад агульнай колькасці аналізуемых лексем). Гэта ўяўляецца абсалютна заканамерным, улічваючы тэрытарыяльную лакалізацыю большасці водных аб'ектаў, і ніколькі не пярэчыць працэсу станаўлення і развіцця нацыянальнай літаратурнай мовы.

Спіс крыніц фактычнага матэрыялу

АСХЖ – Анаціраваны спіс хрыбетных жывѐл Беларусі: метад. рэкамендацыі / Мін. дзярж. пед. ін-т імя М. Горкага; уклад. А. Р. Александровіч. – Мінск: [б. в.], 1993. – 41 с.

Бах. – Баханькоў, А. З рыбалоўнай лексікі Полаччыны / А. Баханькоў// З народнага слоўніка / рэд.: А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск, 1975. – С. 218–225.

Бел. – Белайчук, Т. З лексікі нараўлянскіх рыбакоў / Т. Белайчук // З народнага слоўніка / рэд.: А. А. Крывіцкі, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск, 1975. – С. 226–230.

ДСБ – Дыялектны слоўнік Брэстчыны / склад.: М. М. Аляхновіч [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 294 с.

ДСЗ – Сцяцко, П. У. Дыялектны слоўнік: з гаворак Зэльвеншчыны / П. У. Сцяцко; навук. рэд. М.В. Бірыла. – Мінск: Выд. БДУ імя У.І. Леніна, 1970. – 184 с.

ДСК – Зайка, А. Дыялектны слоўнік Косаўшчыны / А. Зайка. – Слонім: Слонімская друкарня, 2011. – 272 с.

ДСЛ – Янкова, Т. С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны / Т. С. Янкова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – 432 с.

ДСМ – Юрчанка, Г. Дыялектны слоўнік: з гаворак Мсціслаўшчыны / Г. Юрчанка; навук. рэд. А. А. Крывіцкі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1966. – 228 с.

Касп. – Каспяровіч, М. І. Віцебскі краѐвы слоўнік / М. І. Каспяровіч. – Віцебск: Выд-ва Віцеб. Акруговага Т-ва Краязнаўства, 1927. – 56 с.

Крыв. – Крывіцкі, А. Из словаря полесских рыболовов // Полесье: (лингвистика, археология, топонимика) / под ред. Н. И. Толстого, А. А. Кривицкого. – М., 1968. – С. 162–174.

Крыўко – Крыўко, М. Н. З рыбалоўнай лексікі Мѐршчыны / М. Н. Крыўко // Жывое наша слова: дыялектал. зб.: (да 90-годдзя чл.-кар. НАН Беларусі Ю. Ф. Мацкевіч); рэд.: Л. П. Кунцэвіч, І. Я. Яшкін. – Мінск, 2001. – С. 243–256.

КСБТ – Кароткі руска-беларускі слоўнік біялагічнай тэрміналогіі / склад. Т. М. Царэнка. – Віцебск: Віцеб. дзярж. пед. ін-т, 1994. – 76 с.

КСУМ – Бялькевіч, І. К. Краѐвы слоўнік усходняй Магілѐўшчыны / І. К. Бялькевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1970. – 512 с.

ЛАБНГ – Лексічны атлас беларускіх народных гаворак: у 5т. / пад рэд. М. В. Бірылы, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск: Акад. навук Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа, 1993. – Т. 1: Раслінны і жывѐльны свет. – 160 с.

Лад. – Ладны, Р. Малады рыбалоў / Р. Ладны. – Мінск: Белдзяржвыд., 1931. – 128 с.

Матр. – Матрунѐнак, А. П. Школа юнага рыбалова / А. П. Матрунѐнак. – Мінск: Дзяржвыд. БССР, 1960. – 152 с.

ММГ – Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак / пад рэд. М. А. Жыдовіч. – Мінск: Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, 1977. – Вып. 3. – 144 с.

НЖ-12 – Беларуская навуковая тэрміналогія: назвы жывѐл. – Мінск: Інбелкульт, 1926. – [Вып. 12]. – 72 с.

ПСБТ – Падручны руска-беларускі слоўнік біялагічных тэрмінаў / Беларус. дзярж. ун-т, Каф. беларус. мовы і літ. для прыродазнаўчых фак.; аўт.-склад.: І. Л. Бурак, Т. П. Піліповіч. – Мінск: БДУ, 1992. – 88 с.

РБСГ – Руска-беларускі слоўнік сельскагаспадарчай тэрміналогіі / Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа АН Беларусі / Г. У. Арашонкава, [і інш.]; пад рэд. М. В. Бірылы, Г. У. Арашонкавай. – Мінск, 1994. – 560 с.

СБМН – Насовіч, І. І. Слоўнік беларускай мовы / І. І. Насовіч. – Мінск: БелСЭ, 1983. – 756 с.

СГТ-19 – Беларуская навуковая тэрміналогія: слоўнік сельскагаспадарчай тэрміналогіі. – Мінск: Інбелкульт, 1928. – [Вып. 19]. – 77 с.

СЛТ-8 – Беларуская навуковая тэрміналогія: слоўнік лясных тэрмінаў. – Мінск: Інбелкульт, 1926. – [Вып. 8]. – 80 с.

СПЗБ – Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. / рэд. Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979 – 1986. – 5 т.

ССГ-67 – Слоўнік па сельскай гаспадарцы (праект для абмеркавання) / Акад. навук БССР. Гал. рэд. Беларускай Савецкай Энцыклапедыі. – Мінск: БелСЭ, 1967. – 127 с.

Стан. – Станкевіч, А. А. Лексіка народнай гаспадаркі ў гаворках Мазырска-Прыпяцкага Палесся: манаграфія / А. А. Станкевіч, А. М. Воінава, Л. М. Мінакова. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2008. – 312 с.

СЦГ – Слоўнік гаворак цэнтральных раѐнаў Беларусі: у 2 т. / уклад.: Е. С. Мяцельская [і інш.]; пад рэд. Е. С. Мяцельскай. – Мінск: Універсітэцкае, 1990. – Т. 1: А – П. – 287 с.

Сцяшк. – Сцяшковіч, Т. Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці / Т. Ф. Сцяшковіч; рэд. Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 671 с.

ТС – Тураўскі слоўнік: у 5 т. / склад.: А. А. Крывіцкі [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – 1987. – 5 т.

ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5т. / пад агул. рэд. акад. К. Крапівы (К. К. Атраховіча). – Мінск: БелСЭ, 1977 – 1982. – 5 т.

Ул.м. – уласныя матэрыялы.

Фядз. – Фядзюшын, А. В. Спіс назваў птушак і некаторых рыб / А. В. Фядзюшын. – Мінск: Інбелкульт, 1925. – 196 с.

Шат. – Шатэрнік, М. В. Краѐвы слоўнік Чэрвеньшчыны / М. В. Шатэрнік; пад рэд. М. Я. Байкова і Б. І. Эпімах-Шыпілы. – Мінск: Выд. Беларус. акад. навук, 1929. – 317 с.

ЭПБ – Энцыклапедыя прыроды Беларусі: у 5 т. / пад рэд. І. П. Шамякіна [і інш.]. – Мінск: Выд-ва Беларус. сав. энцыкл. імя П. Броўкі, 1983 – 1986. – 5 т.

ЭСГ – Энцыклапедыя сельскага гаспадара / А. А. Аўтка [і інш.]; пад агул. рэд. Б. І. Сачанкі. – Мінск: Беларус. Энцыкл., 1993. – 732 с.

Явор. – Яворскі, П. З лексікі рыбаловаў Мазыршчыны / П. Яворскі // Беларуская мова: міжведам. зб. / Гомел. дзярж. ун-т; гал. рэд. У. В. Анічэнка. – Мінск, 1980. – Вып. 7. – С. 70 – 76.

Янк-1 - Янкоўскі, Ф. М. Дыялектны слоўнік / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1959. – [Вып. 1]. – 230 с.

Янк-2 - Янкоўскі, Ф. М. Дыялектны слоўнік / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск: Выдва АН БССР, 1960. – [Вып. 2]. – 234 с.

Янк-3 - Янкоўскі, Ф. М. Дыялектны слоўнік / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1970. – [Вып. 3]. – 172 с.

МГПУ им. И.П. Шамякина